

Kamran MƏMMƏDOV
AMEA Fəlsəfə və Sosiologiya İnstitutunun
"İnformasiya cəmiyyətinin fəlsəfəsi və
sosiologiyası" şöbəsinin kiçik elmi işçisi

PANDEMİYA ŞƏRAİTİNDƏ MİLLİ TƏHLÜKƏSİZLİK PROBLEMLƏRİNİN HƏLLİ YOLLARI (AZƏRBAYCAN TƏCRÜBƏSİ)

Giriş

Pandemiya nədir? Ümumi tərifə əsasən, pandemiya insandan-insana asanlıqla ötürülə bilən yeni bir yoluxucu xəstəliyin global miqyasda kütləvi yayılmasıdır. Bu tərif H1N1 ("Donuz qripi") qrip pandemiyası ilə əlaqədar 2010-cu ildə ÜST tərəfindən verilib. Hərfi mənada pandemiya yunanca tərcümədən "bütün xalq" mənasını verir. Pandemiya yoluxucu xəstəliyin (məsələn, vəba, taun, qrip) bütün bir ölkəni, eyni zamanda onunla həmsərhəd ölkələri, bəzən çoxlu sayda ölkələri, qitələri bürüməsi mənasını verir. Adətən, pandemiya xəstəliyin geniş yayılmış, bütün dünyanı, əhalinin xeyli hissəsini əhatə etdiyi hallarda elan olunur. Hazırda pandemiya meyarları tam bəlli olmasa da, bildirilir ki, koronavirusla bağlı martın 9-dan sonra qeydə alınan rəqəmlər bu meyarlara cavab verib və ÜST bu səbəbdən pandemiya elan edib. Koronavirus artıq global miqyasda yayıldığından, ÜST-ün onu pandemiya kimi müəyyən etməsi həqiqətin etirafı sayılır.¹

¹ E-tibb.az

Koronavirusun (COVID-19) pandemiya elan olunması artıq bu xəstəliyin idarəolunmaz hala gəlməsinə və dünya səhiyyə sisteminin nəzarətindən çıxmasına bir mesaj və dünya üçün bəlaya çevrilməsinə dair həyəcan signalı idi. Meydana gəlmiş ilk günlərdən virus milli təhlükəsizliyin obyektləri sayılan insan (onun sağlamlığı, hüquq və azadlıqları), cəmiyyət (onun maddi və mənəvi dəyərləri) və bütövlükdə, dövlət üçün böyük təhlükə törətməkdədir. Bu vəziyyətdə təhlükəsizlik maraqlarının əsas təminatçısı olan hakimiyyət orqanlarının fəaliyyəti çətinləşir. Bir sözlə, COVID-19 siyasi, hərbi, iqtisadi, sosial, informasiya və s. sahələrdə milli maraqların təmin olunması yolunda böyük maneələr yaradır. Xəstəliklə mübarizə milli təhlükəsizlik baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyindən, bu sahədə görülən bütün tədbirlər milli təhlükəsizliyin təmin olunmasına göstərilən xidmət kimi qiymətləndirilməlidir.

Pandemiya dövrünün çağırışları

Azərbaycan koronavirus xəstəliyinin qarşısının alınması üçün vaxtında çevik və zəruri qabaqalayıcı tədbirlər həyata keçirdi. Yeni virusun meydana gəlməsi və digər viruslarla müqayisədə təsir və yayılma sürətinin fərqli olması xəbəri prosesin ilk dövrlərindən respublika rəhbərliyinin diqqət mərkəzində saxlanılırdı. Hələ 2020-ci il yanvarın 28-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə Nazirlər Kabinetində koronavirusla bağlı geniş tərkibli iclas keçirildi. Yanvarın 30-da Nazirlər Kabineti tərəfindən virusun yayılmasının qarşısının alınması məqsədilə tədbirlər planı hazırlanıb təsdiq olundu. İlk atılacaq addımlar çox mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi. Əsas məsələ baş vermiş böhranı nəzarətdə saxlamaq və prosesi vahid mərkəzdən idarə etmək idi. Tarixi təcrübə sübut edir ki, baş verən bu cür kritik hallar zamanı

hadisəyə nəzarət və vahid rəhbərlik qarşıya qoyulan məqsədə çatmağın ən optimal yoludur. Bu baxımdan Azərbaycan Prezidentinin Nazirlər Kabineti yanında Operativ Qərargah yaradılması haqqında imzaladığı ilk sərəncam düşünülmüş siyasi məntiqin nəticəsi idi. Bu şəraitdə atılacaq addımların riskinin və şəraitdən asılı olaraq yarana biləcək qeyri-müəyyənliyin ölçülməsi də vacib məsələlərdən idi. Qeyri-müəyyənlik şəraitində dövlətin gücü onun fəvqəladə qərarlar qəbul etmək bacarığı ilə ölçülür. Böhran şəraitində subyektlərin siyasi fəaliyyəti və siyasi davranışı diqqət mərkəzində olan məsələdir. Bu zaman hadisələrin mərkəzində duran və ölkə vətəndaşlarının inamını qazanan, qərarlı və harizmatik davranış tərzinə malik, eyni zamanda ölkənin elmi ictimaiyyətinin rəylərini, vətəndaşlarının mövqeyini özündə əks etdirən qərarlar qəbul edən, siyasi cəhətdən bilikli və güclü şəxsiyyətin - siyasi liderin olması çox vacib məsələdir. Məhz qeyd etdiyimiz xüsusiyyətləri özündə cəmləyən İlham Əliyev bu dönmədə yalnız ölkə vətəndaşlarının Prezidenti kimi deyil, eyni zamanda siyasi lider kimi hadisələrin mərkəzində dayanaraq həyata keçiriləcək fəaliyyət istiqamətlərini düşünülmüş siyasi-məntiqi ardıcılıqla müəyyən etdi.

Böhran bilavasitə insanların sağlamlığını hədəf aldığı üçün bu məsələ bütün fəaliyyətlərin prioritet istiqaməti olaraq qalırdı. Ölkə başçısının söylədiyi kimi, pandemiya dövründə bizim üçün prioritet məsələ insanların sağlamlığı və onların sosial müdafiəsinin təmin edilməsidir. Bunu həyata keçirmək üçün pandemiya şəraitinə uyğun olaraq ən vacib məsələ əhalinin təcrid edilməsi idi. Bu məsələyə ilk növbədə ölkə ərazisində keçirilməli olan bütün kütləvi tədbirlərin təxirə salınması və ya ləğv edilməsi ilə start verildi. İlk mərhələdə dövlətimizin və millətimizin gələcəyi olan uşaqların və yeniyetmələrin xəstəlikdən qorunması üçün addımlar atıldı. Mart ayının 3-dən etibarən ölkə üzrə bütün uşaq bağçalarının da və təhsil müəssisələrində tədris prosesi təcridən dayandırıldı.

Martın 14-dən etibarən bir sıra sosial təcrid tədbirlərini əhatə edən xüsusi rejim, martın 24-dən isə xüsusi karantin rejimi tətbiq edildi. Bu məsələnin xüsusi özəlliyi ondadır ki, əgər keçən əsrlərdə baş verən pandemik vəziyyət zamanı bu tədbirləri həyata keçirmək bir qədər asan başa gəlirdisə, müasir dövrdə hər bir ölkə daxilində insanların hərəkət mobilliyinin artdığını, eyni zaman sərhədlərin səfəf olmasını və beynəlxalq nəqliyyatın iş qrafikini nəzərə alsaq bu işin nə qədər çətin olacağını sübut etməyə ehtiyac qalmır. Yəni, qlobal fəaliyyət məkanının lokallaşdırılması çox çətin başa gələn bir prosesdir. Yaranan bu çətinliyi qloballaşmanın yaratdığı fəsadlar kimi də qiymətləndirmək olar. Qloballaşmanın bu fəsadları isə xəstəliyin pandemiya (geniş yayılması) keçməsinə mümkün edir. Əgər son 20 ildə gənc nəsillər yaşlıların özünütəcrid və hərəkət məhdudiyətlərinə istehza ilə yanaşırdılarsa, hazırda yaşlı nəsil gənclərin qloballaşmadan irəli gələn mobilliyini və dinamikliyini virusun sürətlə yayılmasının başlıca səbəbi hesab edirlər. Virusun yayılma sürəti yalnız dövlətlərarası təcridi deyil, insanlararası təcridi aktual etdi. Yoluxma təhlükəsinin həm də daha çox küçələrdə təmasda olan insanlardan yayıldığına nəzərə alsaq, dövlət öz vətəndaşlarından həyatda qalmaq üçün yalnız ölkələr arasında deyil, eyni zamanda insanlar arasında ara məsafənin saxlanılmasını tələb etdi.

Hərəkətin məhdudlaşdırılması və əhalinin izolyasiya edilməsi zamanı çox incə və həssas məqamlardan biri vətəndaşların psixoloji durumunun düzgün istiqamətləndirilməsi ilə bağlıdır. Çünki bir müddət insanlar bacardıqca ətraf aləmdən təcrid olunmalı və adət etdikləri bir sıra vərdislərdən imtina etməli idilər. Onlar bunu etməyə psixoloji cəhətdən nə qədər hazır idilər?! Bir sıra psixoloqların rəyinə görə, bu cür vəziyyətlərdə qorxu, həyəcan və həddən artıq təşviş insanların ən qorxunc düşməninə çevrilə bilər. Ona görə də, insanların qorxmaması, həddən artıq təşvişə düşməməsi

üçün tədirlərin görülməsi çox vacib məsələyə çevrilir. Bu baxımdan ölkə Prezidenti İlham Əliyevin vətəndaşlara "Biz birlikdə güclüyük" şüarı ilə çağırış etməsi ölkədə psixoloji durumun stabilləşməsi üçün atılan uğurlu addımlardan idi. İnsanları öz ətrafında sıx birləşdirən bu çağırış ölkədə növbəti psixoloji durumun stabilləşməsinə səbəb oldu, eyni zamanda ictimai həyatın bütün sahələrində uğurlu addımların atılmasına motivasiya yaratdı. Bu prosesdə əhəlinin düzgün istiqamətdə maarifləndirilməsi və məlumatlandırılması çox mühüm əhəmiyyət kəsb edən amillərdən hesab edilir. *"Həqiqəti gizlətməyə, virus haqda doğrunu deməyə maneələr yaratmaq yönündə cəhdlər, hətta ən yaxşı məramla əsaslandırılsa belə, intihara, özünü aldatmağa bərabərdir. Çünki bunun nəticəsi – inamsızlığın, informasiya müharibəsində mükəmməl sui-istifadə silahı olan şayələrin artmasına, labüd olaraq qorxu vəziyyətinin yaranması ola bilər. Covid-19 dövlətlərə pandemiya hazırlıq və onunla mübarizə üçün verdiyi vaxtın sınağına çevrilib və ondan kimin necə səmərəli istifadə edəcəyi aydın olacaq".*²

Pandemiya şəraitində vətəndaşların düzgün məlumatlandırılması milli təhlükəsizliyin mühüm xüsusiyyəti və müasir dövrdə hökumətlə cəmiyyət arasında əlaqənin əsas mənbəyi olan informasiya amilini diqqət mərkəzində saxlamağı tələb edir. İnformasiya siyasətinin düzgün qurulması pandemiya şəraitində gərginliyin nəzarətdə saxlanılmasında və cəmiyyətin düzgün istiqamətə yönləndirilməsində çox vacib amildir. Bu məsələ eyni zamanda informasiya mənbələrinin etibarlılığını gündəmə gətirir. Müasir dövrdə informasiya texnologiyalarının inkişafının hər gün yeni informasiya mənbəyinin yaranmasına imkan verdiyini nəzərə alsaq məsələnin mürəkkəbliyini izah etməyə elə də ehtiyac qalmır. "Hökümün pasisi-

² Allahyarova T. "Dünya ölkələrinin pandemiya siyasəti, koronavirus və Azərbaycan: sosial kommunikasiya ən vacib əks-tədbir kimi", Strateji araşdırmalar mərkəzi, SAT.AZ

yenti müalicə etməsinin, hökumətin pandemiya qarşı mübarizəni təşkil etməsinin məsuliyyəti nə dərəcədədirsə, hadisə ilə bağlı məlumatın doğru çatdırılmasının əhəmiyyəti də bir o qədərdir. İnformasiya istənilən cəmiyyətdə xaos yarada bilər. Bu səbəbdən onun yayılmasında bir sıra məsələlər nəzərə alınmalıdır. Burada əsas məsələ dövlətin və millətin təhlükəsizliyidir. Çünki bu qorunmazsa, o informasiyanın yayılmasının əhəmiyyəti yox dərəcəsindədir. Bu, bütün dövlətlərə, millətlərə xas xüsusiyyətdir".³

Vahid strategiya axtarışında

Virusla mübarizə yollarının araşdırılması dünyanı strategiya seçimi qarşısında qoymuşdu. Bunun səbəbi virusla mübarizədə bütün dünya dövlətləri üçün qəbul edilmiş vahid mübarizə strategiyasının olmamasıdır. Edinburq Universitetinin infeksiya epidemiyalar üzrə eksperti professor Mark Woolhouse deyir ki, "Çıxış yolu strategiyalarıyla bağlı böyük problemlərimiz var. Nəinki Britaniyanın, heç bir ölkənin belə strategiyası yoxdur". Onlar böhrandan çıxmağın üç əsas yolunu göstərirlər: peyvənd; müəyyən sayda insanın koronavirusa qarşı immunitet qazanması; cəmiyyətdə insanların davranışlarının mütəmadi olaraq dəyişməsi. Peyvənd insanların immunitetini gücləndirəcək, virusa yoluxan insanların ölməsinə imkan verməyəcək. Hesab olunur ki, əhəlinin 60 faizinin bu virusa qarşı immunitet qazanması epidemiya riskini aradan qaldıracaq. Buna "sürü immuniteti" deyilir. Peyvəndlə bağlı araşdırmalar böyük sürətlə irəliləyir. Ancaq onların uğurlu nəticələnməsinə və dünya miqyasında peyvəndləmənin başlayacağına hələ ki, zəmanət yoxdur. Ən optimist proqnozlara görə, koronavirusa qarşı peyvənd 12-18 ay ərzində kütləvi istifadəyə verilə bilər. "Peyvəndi göz-

³ İsmayılov S. "Pandemiya dövründə informasiya savaşı", report.az 13.04.2020

lənək strategiya deyil” – professor Woolhouse BBC-yə açıqlamasında belə deyib. Toplumun immunitet qazanması 2 ildən çox çəki bilər. İmperial College London-un əməkdaşı professor Neil Ferguson belə vəziyyətin yaranmasına bir neçə il vaxt lazım gələ biləcəyini deyib: “Yoluxma saylarını toplumun ancaq kiçik bir hissəsinin xəstə olduğu səviyyəyə gətirmək lazımdır. 2,5 il belə davam edərsə, yoluxma faktları artıq müəyyən kəsində immunitetin olduğu cəmiyyətlərdə baş verəcək”.⁴ Ancaq immunitetin uzunömürlü olub-olmayacağı da sual altındadır. Qrip əlamətləri olan digər koronaviruslarda immunitet çox aşağı düşür və insanlar dəfələrlə bu viruslara yoluxa bilərlər. Yoluxmaların sayını azaltmaq üçün davranışlarımız mütləmə olaraq dəyişməlidir. Hər hansı epidemiyaya yol verməmək üçün hazırda həyata keçirilən bəzi tədbirlər davamlı olmalı və ya test yoxlamalarının əhatəsi genişlənməli, xəstələrin təcridi davam etdirilməlidir. Böyük Britaniya alimlərinin bu fikirləri bir daha pandemiya şəraitində virusla mübarizədə vahid strategiyanın olmamasının və hətta olacağına belə ümidsiz yanaşmalarının əyani sübutudur. Amma hər strategiyanın və ya planın daxilində qırmızı xətlə keçən və bu mübarizə strategiyalarını birləşdirən vahid bir fikir var – özünü təcrid gücləndirmək. Bu məsələdə əsasən Çinin təcrübəsi fərqləndirilir. Amma bu təcrübə də etirazsız qarşılanmır. Məsələn, virusun daha tez meydana gəldiyi və sürətlə yayıldığı ərazilərdə dövlətlərin (xüsusən də, Çin) həyata keçirdiyi məhdudlaşdırıcı tədbirlər ilk dövrlərdə Avropada müzakirə mövzusunda çevrilmiş, insan hüquqlarının pozulması və bu ölkələrin siyasi sistemlərinə təhdid kimi dəyərləndirilmişdi. İspaniya və İtaliyada hakimiyyət orqanları bu cür məcburetmə tədbirlərini insanlar üçün həddən artıq zərərli olduğunu və onun tətbiq edilməsi üçün

⁴ James Gallagher “Koronavirus pandemiyası nə vaxt bitəcək?”, bbc.com 21 mart 2020.

“kommunist Çini” olmadıqlarını söyləyirdilər. Eyni zamanda bunu insan hüquqlarının pozulması kimi qiymətləndirirdilər. Qeyd etmək lazımdır ki, pandemiya şəraitində insanların “təhlükəsizlik” və “azadlıq” məsələlərinin necə balanslaşdırılması çox mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu cür dövrlərdə təhlükəsizlik məsələsi daha çox irəli çıxır və ictimai həyatın bütün sahələrini əhatə edir. Pandemiya ən ağır şəkildə özünü məhz sərt karantin metodlarını qəbul etməyən hegemon dövlətlərdə özünü biruzə verdi. Ona görə də, virusun ilk güclü və böyük insan tələfatına səbəb olan dalğası özünü göstərən kimi Avropa dövlətləri də domino daşları kimi birinin ardına digər dövlətlərin təcrübəsindən istifadə edərək məhdudlaşdırıcı tədbirləri həyata keçirməyə məcbur oldular və müəyyən qədər bunun müsbət nəticəsini gördülər.

Bununla yanaşı söyləmək lazımdır ki, maksimum dərəcədə özünü təcrid təcrübəsi ən ideal və bütün dövlətlərə nümunə ola biləcək yeganə yol olmasa da, amma mövcud şəraitdə virusun yayılmasına qarşı mübarizədə effektiv metod kimi qiymətləndirilə bilər. Bu məqamda məşhur ingilis siyasətçisi U.Çerçillin “demokratiya ən pis idarəetmə formasıdır, amma ondan yaxşısa da yoxdur” deyişi daha çox yerinə düşür. Lakin bu cür metodların hər bir dövlətin özünəməxsus xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla öz ərazisində tətbiqi daha effektiv və məqsəduyğundur. Buna nümunə olaraq dünyada effektiv üsul kimi təzəhür edən Azərbaycan təcrübəsini göstərmək olar. Azərbaycan da vaxtında verilən reaksiya ilə pandemiya qarşı müdafiə tədbirlərinin görülməsində daha çeviklik göstərməklə, xüsusən də bunu özünəməxsus şəkildə tətbiq etməklə təhlükənin geniş yayılmasının qarşısını almağa, onu nəzarətdə saxlamağa nail ola bildi. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının Baş direktoru tərəfindən martın 23-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevə ünvanlanmış məktubda pandemiya şəraitində görülmüş işlərə yüksək qiymət verilmiş və Azərbaycan pandemi-

yaya qarşı görülmüş tədbirlərə görə nümunəvi ölkə kimi dəyərləndirilmişdir.

Virusun siyasiləşməsi: qloballaşma, beynəlxalq təşkilatlar və milli dövlət

Pandemiya dövrünün çağırışlarına cavab vermək üçün dövlətlərin qəbul edəcəkləri siyasi qərarların da rolu çox vacibdir. Bu baxımdan virusun siyasiləşmə məsələsi XXI əsrdə qlobalçılıq, Avropa İttifaqının və digər siyasi təşkilatların qəbul etmək istəmədikləri "milli dövlət" amilini dünyanın gündəminə gətirdi. Dünyada görünən mənzərə belədir ki, pandemiya güclü dövlət amilini vacib tələbə çevirmişdir. Artıq qlobal güclərin milli dövlətlə razılığa gəlmək zamanı yetişmişdir. Çünki XX əsrin sonlarından başlayaraq milli dövlətlər qarşısında daha çox iddialı görünən və heqemonluq iddiasında olan qloballaşma tərəfdarları və üstdövlət birlikləri (məsələn, Avropa Birliyi) virusun meydana çıxdığı ilk dövrdə nəinki xəstəliyin pandemiya şəraitinə keçməsinin qarşısını almaq üçün tədbirlər görmədilər, eyni zamanda öz fəaliyyətsizlikləri ilə buna qadir olmadıqlarını sübuta yetirdilər. Bu məqamda söyləmək lazımdır ki, pandemiya şəraitində fəaliyyət zəifliyi ilə fərqlənən və mövcud vəziyyətə adekvat reaksiya verə bilməyən beynəlxalq təşkilatların postpandemiya dövründə mövculuqları sual altındadır. Məsələn, bu dövrdə Avropa İttifaqının "vahid sərhəd" ideyası özünü doğrultmadı. Bu ittifaqa daxil olan ölkələr virusla mübarizədə sanki təkləndilər və böyük itkilərə məruz qaldılar. Söyləmək lazımdır ki, beynəlxalq təşkilatların qeyri-effektiv fəaliyyəti bugünün deyil, XXI əsrin başlanğıcından dünya siyasətinin müzakirə mövzusu olmuşdur. İlham Əliyev hələ 2003-cü ildə Azərbaycan Respublikasının Baş naziri olarkən BMT Baş məclisində tarixi çıxışı zamanı BMT-nin iş mexanizmi ilə bağlı təkliflər vermiş,

həm də Şərqi Avropa ölkələrindən birinin BMT təhlükəsizlik Şurasına üzv seçilməsi ideyasını irəli sürmüşdü. Çünki XXI əsrdə mövcud təşkilatların fəaliyyəti dünyada mövcud olan siyasi güc balansını özündə ehtiva etmir, XX əsrin ortalarındakı mövcud vəziyyətə uyğun fəaliyyət göstərir. Pandemiyanın ilk dövrlərində dövlətlərin bu prosesə göstərdiyi reaksiyalar qlobalçılıq pessimist çıxışlar etməyə sövq edirdi. Bir sıra demokratik institutlar dövlətlərin təhlükəsizlik tədbirlərindən sui-istifadə etməsindən narahatlıqlarını bildirirlər. Onlar buna nümunə olaraq "sərhədlərə daha sıx nəzarət olunacağını, seçki institutunun önəminin azalacağını, siyasətdə populist, ultra-sağ, ultra-millətçi güclərin, hətta ultra-radikal dini cərəyanların önə çıxacağını" göstərirlər. Ancaq nəzərə alsaq ki, bəşər tarixində xüsusən də, XX əsrdə – yəni demokratik dalğaların birini əvəz etdiyi dövrlərdə baş vermiş böhran şəraitlərində milli dövlətin tənzimləyici roluna müraciət edilib, o zaman ciddi həyəcana ehtiyac qalmır. Bu proses bütün tarix boyu tsiklik karakter daşmışdır. XX əsrin ilk onilliklərində meydana gəlmiş neoliberalizm cərəyanı da bu prosesə müsbət yanaşırdı. Neoliberalizm liberalizmdən fərqli olaraq iqtisadiyyatın dövlət tərəfindən tənzimlənməsinə etiraz etmir, eyni zamanda liberalizm kimi bazar münasibətlərinə və azad rəqabətə iqtisadi inkişafın və sosial ədalətin əsas vasitəsi kimi baxırdı. Rusiya tədqiqatçısı Y.A.Zamoşkin "Tarixin sonu: ideologizm və realizm" əsərində yazır: "Eyni zamanda, neoliberalistlər (F.A.Hayek, V.Oyken, V.Repke və b.) hesab edirlər ki, azad rəqabət avtomatik təmin olunmur. İnhisarların yaranması, iqtisadiyyatın böhranı, inflyasiya bazar özünü-tənzimləməsinə pozur. Buna görə də, bazar iqtisadiyyatını tənzimləmək üçün dövlətin iqtisadiyyata müdaxiləsi qaçılmazdır".⁵ Dövlət tənzimləməsi ilə

⁵ Ömərov V. "Azərbaycançılıq və neoliberalizm".
<https://sesqazeti.az/news/kivdf/552887.html>

bağlı məsələlər 1929-cı ildə baş vermiş dünya iqtisadi böhranı zamanı daha çox özünü göstərmişdi. Bu zaman dövlətdən işə qarışmaq və bazarın səhvlərini düzəltmək tələb olunurdu. Həmin dövrdə ABŞ-da yeni prezident seçilmiş F.Ruzveltin böhrandan çıxmaq üçün tətbiq etdiyi “Yeni xətt” siyasətinin ana xəttini iqtisadi fəaliyyətin və sosial proseslərin bütün sahələrində dövlətin tənzimləyici rolunun artırılması təşkil edirdi. ABŞ tarixində bu cür dövlət tənzimləməsi demək olar ki, “Reyqanomika” siyasəti formalaşana qədər bu və ya digər şəkildə tətbiq olunmuşdur. Avropa isə XX əsrin 70-ci illərindən iqtisadiyyatda dövlət tənzimləməsi siyasətindən imtina edərək bazara qayıtdı. Siyasi ekspertlərin fikrincə, Avropa 2008-ci ildə dünya iqtisadi böhranı zamanı dövlət tənzimləməsinə ehtiyac görmədi. 2019-cu ilin sonundan start götürən COVID-19-un yaratdığı böhranın çoxşaxəliliyi və ictimai həyatın bütün sahələrini iflic etməsi artıq vəziyyətin 2008-ci il depressiyasından daha ciddi olduğunu işarədir. Pandemiya artıq dövlətlərin özünü göstərməsini tələb edir. Buna baxmayaraq, tarixi şəraitin müqayisəli təhlili belə bir nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, mövcud vəziyyət qloballaşmadan tamamilə imtina etmək anlamına gəlməməlidir. Çünki virusla mübarizə təhlükəsizlik tədbirlərini – dövlətlərin özünəməxsusunu, izolyasiyasını, sərhədlərini bağlamasını nə qədər vacib edirsə, virusa qalib gəlmək və böhrandan çıxış yolları dövlətlərin qlobal və birgə mübarizəsindən keçir.

Vəziyyətdən çıxış yolu: qlobal əməkdaşlıq

Pandemiyanın ilk dövrlərində dövlətlərin reaksiyası ictimai təhlükəsizlik naminə bir sıra kəskin siyasi tədbirlərin keçirilməsindən özünü biruzə verirdisə, xəstəliyin yayılma sürəti və miqyasının genişlənməsi qlobal yanaşmanı daha aktual etdi. Çox qürurverici

dir ki, bu yanaşmanın ilk təşəbbüskarı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev qlobal müzakirə məkanı olaraq Azərbaycanı seçdi. Beynəlxalq təşkilatlar və bu təşkilatlarda təmsil olunan nüfuzlu dövlətlərin bu təşəbbüsə qoşularaq onu dəstəkləməsi Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq səviyyədə siyasi nüfuz və siyasi imicinin göstəricisidir. Azərbaycan Respublikası dünya böhranına səbəb olan pandemiya şəraitində də qlobal dialoq və qlobal müzakirə məkanı funksiyasını uğurla həyata keçirdi. Bu dövrdə Azərbaycan Respublikasının sədrliyi ilə iki beynəlxalq sammit – Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının Sammiti və Qoşulmama Hərəkatının Təmas Qrupunun Sammiti. Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının Sammiti, ümumiyyətlə, dünyada bu mövzuya videokonfrans formatında həsr edilən ilk sammit idi. Qoşulmama hərəkatının Zirvə konfransına BMT Baş Assambleyası sədri, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının Baş direktoru və Afrika İttifaqı Komissiyası sədrləri də qoşuldular. BMT baş katibi A.Quterres və Avropa İttifaqının ali nümayəndəsi və Avropa Komissiyasının vitse-prezidenti C.Borrelli isə videomüraciət ünvanladı, görüşü təşkil etdiyi və COVID-19-la mübarizədə praktiki nümunə göstərdiyinə görə Azərbaycan Prezidentinin fəaliyyəti müsbət dəyərləndirildi. Bu zirvə görüşündə diqqət çəkən mühüm məqamlardan biri ilk dəfə olaraq Avropa İttifaqı nümayəndəsinin video-müraciətlə bu tədbirə qatılmaları idi. Azərbaycan Respublikası və Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev. Avropa İttifaqı ilə Qərbbə qarşı “əks qütbə yerləşən” Qoşulmama Hərəkatı ölkələrini Pandemiya zamanı bir araya gətirdi. Bu eyni zamanda pandemiya dövründə fəaliyyətsizliyi seçilən və postpandemiya dövründə varlıqlarının necə olacağı bilinməyən beynəlxalq təşkilatların aktivləşməsi üçün bir mesaj rolunu oynadı. Beynəlxalq əməkdaşlığın ilk təşəbbüskarı kimi Azərbaycan Respublikası Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı ilə donor sazişi imzaladı. Sazişə müvafiq olaraq bu bəla ilə qlobal səviyyədə

mübarizə üçün Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatına 5 milyon dollar ayırdı. May ayında isə Qoşulmama Hərəkatının sədri kimi Hərəkatın virusdan daha çox zərər çəkən üzvlərinə yardım göstərilməsi üçün Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatına əlavə olaraq 5 milyon dollar ianə edildi. Bu sammitlərin keçirilməsi təşəbbüskarı və rəhbəri kimi Azərbaycan Respublikası dünyada pandemiyaya çevrilmiş COVID-19 bəlasından xilas olmağın yeganə yolunun beynəlxalq əməkdaşlıq və həmrəylikdən keçdiyini bir daha bəyan etdi. *"İlk növbədə, milli səviyyədə işləməklə biz, həmçinin beynəlxalq birliyin daha sıx birləşməsinə, diqqətin bu problemə cəlb edilməsinə, habelə koronavirusa müqavimət üzrə birgə işlərin gücləndirilməsinə çalışırıq... Sammitlər göstərdi ki, biz səyləri birləşdirməklə bu bəlaya qarşı daha təsirli müqavimət göstərə bilərik".*⁶

Açar sözlər: pandemiya, milli təhlükəsizlik, sosial təcrid, sosial məsafə, beynəlxalq təşkilatlar, qlobal əməkdaşlıq.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. E- tibb.az
2. İsmayilov S. "Pandemiya dövründə informasiya savaşı", report.az 13.04.2020
3. Allahyarova T. "Dünya ölkələrinin pandemiya siyasəti, koronavirus və Azərbaycan: sosial kommunikasiya ən vacib əks-tədbir kimi", Strateji araşdırmalar mərkəzi, SAT.AZ
4. James Gallagher. "Koronavirus pandemiyası nə vaxt bitəcək?", bbc.com 21 mart 2020.

⁶ Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin "Mir" televiziya kanalına müsahibəsi, 07.05.2020 <https://president.az/news/interviews>

5. Əmərrov V. "Azərbaycançılıq və neoliberalizm". <https://sesqazeti.az/news/kivdf/552887.html>

6. Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin "Mir" televiziya kanalına müsahibəsi, 07.05.2020 <https://president.az/news/interviews>

Камран МАМЕДОВ

ПУТИ РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В УСЛОВИЯХ ПАНДЕМИИ (ОПЫТ АЗЕРБАЙДЖАНА)

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена вопросам национальной безопасности в условиях пандемии. Пандемия коронавируса COVID-19 представляет собой серьезную угрозу для здоровья населения, прав и свобод человека, материальных и моральных ценностей общества и государства в целом. В статье автор отмечает, что борьба с пандемией важна с точки зрения национальной безопасности, так как она оказывает серьезные препятствия в обеспечении политической, военной, экономической, социальной, информационной и т.д. сферах национальных интересов.

Ключевые слова: пандемия, национальная безопасность, социальная изоляция, социальная дистанция, международные организации, глобальное сотрудничество.